

Сучасна реконструкція бою під Крутами

Фото загиблих Героїв Крут

Пам'яті тридцяти

*На Аскольдовій могилі
Поховали їх -
Тридцять мучнів українців
Славних, молодих...*

*На Аскольдовій могилі
Український цвіт! -
По кривавій по дорозі
Нам іти у світ.*

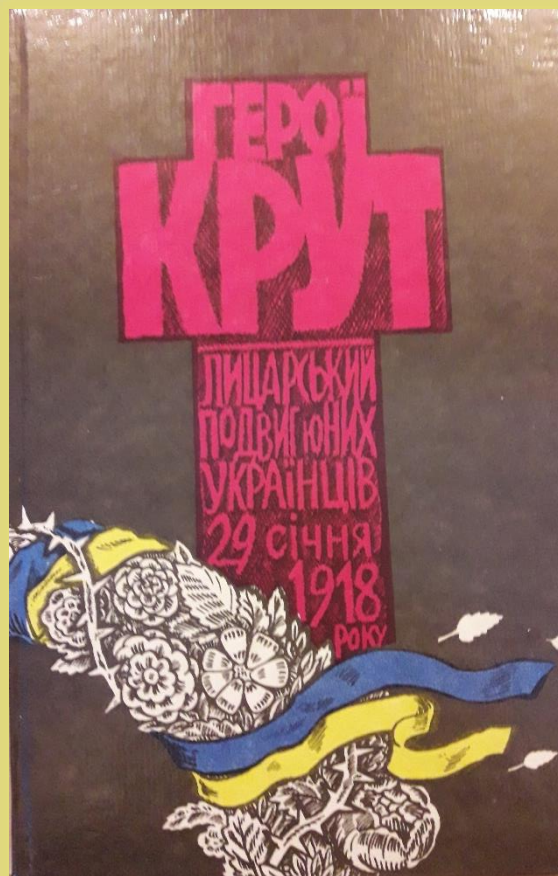
*На кого посміла знятись
Зрадницька рука?
Квітне сонце, грає вітер
І Дніпро-ріка...*

*На кого завзявся Каїн?
Боже, покарай! -*

*Понад все вони любили
Свій коханий край.*

*Вмерли в Новім Заповіті
З славою святих. -
На Аскольдовій могилі
Поховали їх.*

Павло Тичина Газета "Нова Рада", 1918, (Київ)

Герої Крут. Лицарський подвиг юних українців 29 січня 1918 року / Упоряд. І. Ільєнко. – Дрогобич: видавнича фірма «Відродження», 1995. – 347.: іл., фото

У збірнику подано спогади учасників бою під Крутами, статті і виступи з осмисленням цього подвигу, зокрема М. Грушевського, Д. Дорошенка, С. Єфремова, Є Маланюка, Л. Старицької-Черняхівської, а також художні твори, присвячені юним лицарям України.

Адресується передусім ровесникам крутянців – воїнам і студентам, старшокласникам, а також усім тим, хто прагне «почитати тую славу», відкрити для себе звияжну і водночас трагічну сторінку нашої історії, яка після агресивної комуністичної облуди являє нам свою чисту й достеменну суть.

Продовжуємо подавати спогади сучасників бою під Крутами, що містяться в представленому збірнику.

Михайло МИХАЙЛИК (стаття очевидно писана в 1921 р.)

ДЕНЬ 16 СІЧНЯ 1918 Р. (ст. ст.)

До редакційної теки надійшли два рукописи бл. пам. Михайла Михайлика: один цілком готовий до друку під повищим заголовком, другий в черновику, ширший змістом, бо охоплює не лише події під Крутами, а й перебіг попередніх подій на чернігівському фронті від 24.12. 1817 ст. ст., дня виступу Першої Української Військової Школи на той фронт. Тепер, в річницю подій під Крутами, подаємо в цій числі першу статтю, що відкриває дещо нового в порівнянні до інших уже друкованих матеріалів про Крути. Автор цих статей, здібний боєвий і надійний старшина, родився в м-ку Глосах на Херсонщині р.1900. В р. 1916 зі школи лісових техніків був взятий до війська і в часі світової війни перебував у російських інженерних частин. За часів Центр. Ради бачимо його юнаком 1-ї Укр. Військової Школи, з якою бере участь у боях за Київ проти муравйовських загонів, за гетьманату був особистим ад'ютантом Липовецького старости, при Директорії перейшов до повстанчої армії, пізніше на відпустці вдома заарештований пересидів якийсь час в елісаветгородських арештах; вирвавшись з арештів, zorganizував повстанчий глососький загін, з яким приєднався до Київської 4-ї дивізії. Останньою його посадою була посада ад'ютанта 4-го куреня Низових Запорожців, з якої в 1921 році був приділений до Партизано-Повстанчого Штабу ген. Тютюнника. Від 1922 року на еміграції був лісним таксатором в Сарнах, а 1924 року нагло помер на серцевий удар, залишивши без жодних засобів дружину і малого сина. Велика кількість його мемуарів зазнала лихої долі: частину забрала поліція в часи різних ревізій, частину – порозбирали «добрі люди.

Уже четвертий рік, як кращі сини – свідома молодь – нашої Батьківщини в першій відвертій боротьбі з москалями положили свої голови в нерівнім бою на ст. Крути. Пригадую той день...

Напередодні наша 4-та сотня 1-ї Укр. Військової Школи була в окопах, які зробив Студентський Курінь за день по залізниці Чернігів – Ічня – Прилуки, що перетинала головну магістраль Київ – Бахмач. На ст. Пліски уже були московські війська під загальним проводом Муравйова а на ст. Крути стояли наші потяги, в яких містились штаби, резерв і амуніція. Тут же стояли наші два примітивних бронепотяги, а власне некриті вагони з установленими на них гарматами, обложені навколо мішками з піском, що служили прикриттям для 4-6 скорострілів.

По обіді сотник Б. наказав мені з трьома юнаками піти в розвідку на село, що лежало в трьох верстах від наших окопів в напрямку ст. Пліски. За допомогою селян і завдячуючи відвазі юнаків, з якими удалося підійти близько до ворожого розташування, виявлено, що ворог має два бронепотяги доброї конструкції, гавбічну батарею, до тисячі піхоти та до тисячі п'ятсот матросів-балтійців. Таким чином на нашій відтинку було до трьох тисяч багнетів ворога, добре заосмотреного з технічного боку. А в нас... частина (250 душ) юнацької школи, сорок чоловік якогось вільного козацтва, яке в більшості складалося з темних елементів: російських старшин і т. п., що невідомо з якого приводу опинилися тут поруч з ідейною молоддю – юнаками і студентами. Ці останні складали окремий Студентський Курінь в кількості

300 душ, наскоро зорганізований в Києві. В курені переважно була молодь, що перед тим не була при війську, а частина навіть не уміла стріляти... Отсі сили мали обороняти найважливіший відтинок фронту – шлях на Київ.

Смеркало, коли я, не дочекавшись післаного до штабу юнака-кур'єра, почав відходити з своєю стежею до окопів, згідно з даним наказом.

На дворі була відлига, туман, повітря вогке. Відходили тихо. Під ногами чвакало болото, ноги грузли в розталій ріллі. Навколо було тихо... Кожний з нас думав своє... У мене в пам'яті стояли слова командуючого тоді фронтом Шинкаря, до якого я ходив делегатом від школи перед виїздом її на фронт: «Я вірю в правоту нашого змагання, тому сиджу в своїм кабінеті і працюю. Упущення Бахмача відкриває москалям дорогу на Київ і загрожує існуванню цілої Республіки. Може, вже під цю хвилю Бахмач зайнятий ворогом і...» Ці слова я так і передав зборам школи, і щира завзята молодь пішла до Бахмача. Пішла захищати цей вузол, що відкривав дорогу на Україну. А тут... Бахмач уже був зайнятий ворогом. Ми мусили, може вже завтра, дати опір на Крутах, від якого залежало: здобути поновно Бахмач, або москалі підуть на Київ. Про це розмовляли ми – чотири розвідчики, повертаючи до своїх, про це думати і цим були переповнені серця юнаків і студентів, що сиділи в окопах.

Вибухи над самими нашими головами кількох гарматних стрілень з наближеного ворожого бронепотягу припинили нашу розмову. Чому саме ворог обстрілював не окопи, а поле, що лежало перед нами, я й досі розгадати не вмію, але стрільна одна за другою падали між нами, а ми бігли. Тяжко було по грязюці бігти, падали... Один не встав. Ми підбігли і понесли його до окопів. На щастя, юнак С. був лише контужений. Такий близький підхід ворога не віщував нічого доброго.

Перетомлені розвідчики пішли спати до вагонів, а наша сотня вартувала в окопах.

Якісь крики на станції під самим вагоном розбудили мене. Надворі було вже видно. Ранок 16-го січня -- пригадав я. Навколо спала вся наша сотня, а рядом з нашим потягом став якийсь «ешалон», звідки доносилися крики.. Вслухалися. Говорили по-московськи. Вийшов з вагону, і саме тоді «ешалон» з москалями рушив у напрямку Бахмача, де був ворог.

Я знав, що залізниця в трьох верстах в бік ворога була підірвана, знав також, що москалі з «ешалона» приєднуються до своїх, а тому скорше пішов до вартового старшини «по залозі», що розпитати, в чім справа.

Якийсь москаль – вартовий старшина з вільного козацтва, поясним мені, що то демобілізовані, перепущені через Київ, доїдуть до підірваного місця, а далі підуть пішки, потяг же повернеться назад.

Але не так сталося... Розібране місце залізниці було у нас під орбстрілом гармат, щоби ворог не міг його направити, підійшовши своїми бронепотягами, а тут до 2 тисяч «демобілізованих» москалів, під'їхавши, вийшли з вагонів і стали направляти за допомогою з ворожого технічного потягу правий тор залізниці. Заскочила несподіванка: чи стріляти було відразу, коли там купчилося до 2000 беззбройного люду?..

Наспих розбудили нашу сотню (резерву). Сіли до Вагонів бронепотягу і поїхали. Був наказ: «Попередити, щоби не направляли залізниці, інакше стріляти з гармат і

скорострілів». Не доїжджаючи півверсти, спинився наш бронепотяг. Сотник Б. викликав охотників, які би пішли і передали наказ. Пішло нас шість юнаків.

Не дійшли на 300 кроків до юрби, як вона заметушилася, пішла сідати до вагонів і ... потяг рушив, а перед нами стояв на лівім торі залізниці той самий ворожий бронепотяг, якого ми бачили вчора на розвідці. Він кінчав направляти тор, щоби також рушити... в бік... на Київ.

Повернулися. Через наші голови летіли стрільна з нашого і ворожого бронепотягів, свистіли кулі, а ми бігли. Ворожі стрільна рвалися біля самого потягу, в яким були вже ранені. Ворожий бронепотяг підступав все ближче і ближче. Лише три з нас вернулися, бо решта не могли добігти, а бронепотяг почав відходити.

Мені видно було три чорні густі лави матросів, що пішли в наступ. Спішилася сотня... Застрікотили скоростріли, рушниці... Видно було, як падали на снігу чорні постаті матросів, але присувалися вони все ближче і ближче. У нас уже було багато ранених і сотня відходила до окопів. Тут уже були розміщені до бою всі наші сили і чекали з напруженням рішучого моменту... А він наближався. Густі лави сірих і чорних постатей ішли у весь зріст. Змучена наша сотня пішла в резерву за рампу.

З окопів застрікотили до сорока наших скорострілів, рушниці трьох сотень юнаків та частини Студентського куреня.

Падали чорні постаті, за ними йшли нові, знову падали і знову йшли, одні за другими, і чорні і сірі лави... Наші окопи, станція і потяги засипалися ворожими стрільнами і кулями, але кріпко трималися наші... Посилали за набоями до від'їхавших за півтори верстви потягів, вистрілювали їх, знову посилали... Але грізні вістки: «нема набойв», «псуються скоростріли» пролетіли по окопах, а тут чорні постаті знялися, крики «ура», «слава», і все перемішалось... Стріляли один одного... Облилися кров'ю багнети... Але вдсятеро більше ворогів перемогли. Почався скорий, вже неорганізований відступ до потягів, а москалі з криком «ура» кинулися до станції, яку охороняли 50 студентів, переважно з тих, що не уміли стріляти.

Вечоріло, коли зібралися майже всі вояки до потягів, що чекали і що кожної хвили готові були рушити в напрямку Києва. Два вагони, відведені для ранених, були переповнені, відвели третій. Сестри і санітари наспіх прев'язували ранених. Потяги рушили під вогнем ворога...

Уже в вагонах сотні рахували свої ряди. Кожна не долічувала 5-10 юнаків. Студентський курінь до 50 студентів.

Перетомлені всі спали в вагонах, а на ранок встали на станції Бобрик, де разом з відійшовшим зі ст. Гребінки Кошем от С. Петлюри, мали дати новий бій москалям.

Сюди прибігли з Ніжина, занятого вже москалями, два гімназисти і передали, що на Крутах у вчорашнім бою залишилося до 300 забитих москалів. Вони ж принесли страшну вістку про розстріл 46(?—І. Ільєнко) студентів і милосердної сестри, захоплених до полону на Крутах.

Цей день, 16 січня 1918 р. ст. ст., був рішачим днем успіху москалів в їх поході на щойно звільнену Україну, день, якого не забуде історія.